

Гојко М. Килибарда

О ПОЛИТИЧКИМ ГИБАЊИМА У НИКШИЋНОМ СРЕЗУ И ЊИХОВ ОДРАЗ НА ОПШТИНСКЕ ИЗБОРЕ 1936. ГОДИНЕ

Након забране рада политичких странака, суспензије Устава и распуштања Народне скупштине (шестојануарска диктатура из 1929. године), наступила су позната политичка гигања и престројавања, те се родила идеја о стварању опозиционог блока према диктаторском режиму. То се јасно манифестовало на бројним демонстрацијама и протестним зборовима, који су Никшић карактерисали од 1932. до марта 1941. године, готово континуирано.

Како је и познато, тридесетих година Милан Стојадиновић је избио у сам врх водећих политичара. Занимљиво је да је његова политичка каријера (од успона, па до краха) тијесно везана за прилике и политичка превирања у никшићком срезу. Ту су му била јака упоришта, чак и у једном броју сеоских општина, гдје је имао плаћене агентуре, али ту ће доживјети и скоро највећи бламаж и политички фијаско у познатим демонстрацијама, одржаним поводом пуштања у рад пруге Билећа–Никшић, коју је сматрао својим дјелом, септембра 1938. године.

Врло је индикативна једна изјава Милана Стојадиновића на консултативном састанку са опозиционим првацима у Никшићу, одржаном крајем 1931. године. Он је том приликом, између осталог, рекао о политичкој ситуацији у земљи ово: „... Краљ је немогућ, јер је пао под утицај генерала, па се не може убиједити у тешко постојеће политичко стање... Постојао би могући пут и начин да се он уклони, али је овоме једина опасност од 'уљеза' (мислио је на комунисте који су тада радили у изузетно отежаним илегалним условима – Г. М. К.), јер, уколико би се та замисао и остварила, они би то искористили и узели би ствар у своје руке... А тада би процветала анархија, па је боље и краља трпети, него да нам се деси случај – 'где мачке нема – ту миши коло воде'“.

За општу политизацију маса од великога су значаја били овакви говори народних првака. Они су отворено шибали по испољеним слабостима нове власти и обесправљености радника и сељака. Тих скупова је било у скоро свим мјестима поводом Ускрса или традиционалних скупова који су вјековима одржавани код манастира Косијерева сваке године на Велику Госпојину. Тако је, на примјер, 1933. године, приликом велике светковине освјештања обновљеног манастирског храма, један од првака Земљорадничке странке Марко Вујачић, након официјелног дијела прославе гдје је говорио суплент Симеун Никчевић, и благослова владике Гаврила Дожића, црногорског митрополита, без најаве узео за трпезом ријеч и ватреним говором ову свечаност претворио у антидржавне демонстрације, тако да се у великом нереду свечаност завршила, при чему су се умијешали и жандарми. И Марко је, попут Миљка Булајића на Клобуцима, црквене и државне великодостојнике назвао изјелицама и гуликожама који живе на народној грбачи, па се овај његов говор дуго препричавао у народу.

Чести зборови и антирежимске демонстрације одржавани су највише у Никшићу. Међу њима, свакако, најзначајније мјесто припада великом опозиционом збору, одржаном у Никшићу 5. августа 1935. године. Збор је званично заказао Марко Вујачић, један од истакнутих првака Земљорадничке странке. Међутим, у припреми текста Резолуције која је прочитана на овом збору активно су учествовали и комунисти. Резолуција је умножена и по једногласном тражењу достављена је: Намјесништву, Краљевској влади, редакцијама листова у земљи, а дијељена је и народу, те је допрла у сваки крај Црне Горе.

Тешко да се може наћи докуменат из тог периода у коме је тражено више радикалних промјена система и у коме се енергично тражи заштита радника, произвођача и сиромашних слојева друштва. Тек што се оштрица диктатуре отупила, опозиција је иступила с врло револуционарним захтјевима, пред којима су почели да се тресу режимски темељи. Јасно су изражени захтјеви за промјену стања, јер је незадовољство у народу било свуда присутно и видљиво. То се из садржине наведене резолуције јасно види, јер се њом тражило: укидање Закона о заштити државе, расписивање слободних избора, бирачко право жена, доношење закона о корупцији, одстрањивање корупционаша из било каквих утицаја на народне и државне послове, укидање министарства физичког васпитања а успостављање министарства рада, укидање жандармеријских станица по селима, укидање свих врста егзекутуре, успостављање новог самоуправног законодавства, повраћај сељачких имања од банака које су их узеле због дугова, етатизирање свих индустријских предузећа и укидање свих врста картела, изједначавање цијена свих пољопривредних производа, завођење организованог задружног поретка, да се земља одузме свима који је лично не обрађују и додијели сиромашним грађанима који је желе обрађивати, укидање свих врста школарина, укидање свих неправилно регулисаних пензија и свих привилегија лицима којима плата није једини извор за егзистенцију, успостављање дипломатских и трговачких односа и склапање савеза са Совјетском Русијом итд.

Суд за заштиту државе често је засједао у скоро свим мјестима, посебно у великим градовима. О неслободама штампе, збора и договора довољно говори податак да новинарима на суђењима није било дозвољено да воде забиљешке, већ су све морали да памте, па да касније пишу по сјећању, што је важило и за страна дописништва. Тако имамо нотирано у страниој штампи много дописа са судских процеса, те су и на тај начин сачувана свједочанства о једном добу доста ускраћених личних и грађанских слобода.

У Подгорици (садашњем Титограду) између два рата адвокатуру је држао и Марко Даковић, познати ортодоксни борац за уједињење Црне Горе и Србије. Он се био развишао са званичном политиком и одбијао је све до марта 1941. године да прихвати неки ресор у влади. Чак се у Београд није враћао све до 1932. године, искључивши се из политичког живота. Но, тада му се пружила прилика да јавно, на једном суђењу, рече шта мисли о влади, краљу, Уставу и уопште поретку, односно режиму. Ево како се то збило. Никшићки адвокат и генерални секретар шестојануарским ударом распуштене Земљорадничке странке за Црну Гору Јефто Павић је 20. маја 1932. године у Радничком дому у Никшићу одржао говор који је од стране државног тужиоца оквалификован као антидржавни и бунтовнички, јер је позивао народ да се отворено бори против „једног апсолутистичког режима“ који терорише „неслободне грађане“, и то све под „прљавом краљевом чизмом“. Марко Даковић се прихвати одбране, а ту је одбрану засновао на анализи значења инкриминисаних ријечи због којих је државни тужилац подигао оптужбу против Павића. Он се ораторски обрушио на режим, па је чак појачао готово сваку Павићеву ријеч, додајући да краљевска чизма није само прљава већ и крвава, а о диктаторској батини је рекао и ово: „Зар о терору који влада у нашој држави после 6. јануара не пише читава светска штампа, истичући то као јединствен пример варваризма на Балкану . . . Нигдје нашег режима нема у свијету!“ И даље: „И када мој клијент пушта крик о томе хаосу који влада у нашој држави, државни тужилац то сматра за критику, за повреду правног поретка, као да ће се правни поредак угрозити ако оде један тако неваљао режим; као да правни поредак једне државе зависи од апсолутизма!? Каква иронија за управљаче данашњег режима! Заиста наша држава изгледа као један простор који је са сваке стране опасан режимским обручем под којим грађани стењу у немогућности да тај обруч растргну и да га се ослободе“. Затим је јасно дефинисао свој став о политичком јединству државе, жигосући сваки сепаратизам и позивајући народ да откаже послушност лошем режиму који свакako треба замијенити бољим, али „не дирајући народно јединство, значи да све оно што се догађа у нашој земљи то је само борба за један бољи режим, да се лијечи једно зло, и кад народ то ради и чини, доказује тим да се почео тријезнити и спречавати режим да говори и ради како не ваља у његово име. То треба да се зна и ја то подвлачим“.

Даковић је доста често путовао по народу и данима остајао у разговору са народним мудрацима. Он је на тај начин долазио до

драгоцјених података о томе шта народ мисли о режиму, какве се све неправде догађају и сл. Но, ваља рећи да је и његова ријеч радо слушана, те је и он битно утицао на општу политизацију маса, поготово након што се развишао са званичницима и покушао да око себе окупи независне политичаре, који ће на сваки режим да гледају без предрасуда, без пристрасности и политичке заслијепљености у које су поједине странке своје чланство неминовно увлачиле.

Један од облика политичке пропаганде били су и говори на сахранама људи. Тако се између два рата доста често дешавало да су послје ових говора подношене пријаве на говорнике с оптужбом да су их припремали комунисти у циљу ширења пропаганде. У никшићком Среском начелству једном приликом се између начелника и једног оптуженог сељака из Грахова одиграла оваква сцена.

Сумњајући да је сам сељак могао саставити такав политички обојен говор, срески начелник га позове на саслушање и да му лист папира и оловку, па му обећа да ће бити ослобођен оптужбе ако у затвору сам напише то што је говорио на гробљу. Он узме папир и оловку и за кратко вријеме напише. Опет се нађе пред начелником, па кад овај види да је то стварно из његове главе, зачуђено рече: „Зар ти, гољо у опанцима, па да овако знаш написати? Откуд ти памет таква?“ Сељак се није збунио, већ је мирно одговорио: „Код нас сељака није памет у опанцима, већ у глави, господине начелниче!“ На то се начелник одобровољи, јер је био поражен мудрошћу овог човјена, па га ослободи оптужбе и затвора.

Овај примјер је наведен као илустрација да нијесу само комунисти били носиоци прогреса и политике, а поготову не у мјестима гдје све до 1941. године нијесу ни постојале партијске организације.

Диференцијација на богате и сиромашне и на све веће продубљивање јаза између буржоазије („госпoде“) и сеоске и градске сиротиње бивала је све изразитија, посебно у вријеме трајања велике економске кризе, па чак и гладних година. Има примјера да су предсједници општина пријављивали скоро 50% домаћинстава да гладују, особито у сушним годинама, када је љетина пропадала. Све се то гомилало као опште незадовољство, па су сељаци нерадо гледали господу и гдје год су могли подвргавали су је подсмјеху и иронизирали њену отуђеност од села, а особито ако су видјели конкретне примјере да се „тиква кондири“ и да се све више отуђују сељачки синови од живота на селу, што је с правом жигосано као типична малограђанштина и скоројевићство. Тако је на једном збору један сељак пред посланичким кандидатима овако рекао за господу варошане:

„Госпoдо, сељачке гуликоже!

Ми сељаци с вама имамо само заједничко Сунце које нас, на вашу велику жалост, грије топло исто као и вас. Срећом по нас оно је толико далеко да га никако не можете докучити и приграбити, а да је ближе и њега бисте нам узели. Ето шта ја мислим о правди коју нам госпoда нуди!“

Без обзира на то што је велика провала (откривање) партијских организација у Црној Гори, марта 1936. године, нанијела велику штету (преко 300 чланова КПЈ нашло се у затвору под мукама), припреме за

општинске изборе текле су уз пуно ангажовање комуниста. Опозиција је била толико ојачала да је ЈРЗ, иако режимска странка на власти, коју власт свуда потпомаже, била на много мјеста потиснута и погрдним пјесмама, паролама и на други начин изложена подсмјеху као пас-чувар буржоазије. Тако је дошло до чињенице да је Удружена опозиција у никшићком срезу придобила велики број бирача и успјела да у 9 од 11 општина истакне своје кандидате (само у Пјешивцима и Голији нијесу били истакнути опозициони кандидати, јер су предсједнички кандидати на листи ЈРЗ били популарни људи у које је народ вјеровао). И резултати на новембарским изборима су били по много чему индикативни. Тако је УО победила у општинама: бањанској (60%), граховској (69%), кочанској (60%) и требјешкој. Пobjеда је била осигурана и у луковској општини, али су јерезовци успјели да предсједник општине буде са листе ЈРЗ, док им тај покушај у требјешкој општини није успио, без обзира на то што су чак Милована Максимовића, кандидата УО, једно вријеме стрпали у затвор. Кад су избори поновљени, бирачи су му дали чак 200 гласова више него први пут, јер је народ прозрео намјере режима и упорно настојање да јерезовац буде предсједник. Као што се зна, у граховској општини предсједник је био члан КПЈ. То је био велики успјех прогресивних снага, а посебно илегалне КПЈ, која је у Црној Гори у 5 општина победила.

Ево имена предсједника у општинама на територији никшићког среза.

А. Предсједници са листе УО:

1) Илија Миловић, предсједник граховске општине, 2) Јован Баћовић, предсједник бањанске општине, 3) Лазар Вукотић, предсједник кочанске општине, 4) Милован Максимовић, предсједник требјешке општине.

Б. Предсједници општина са листе ЈРЗ:

- 1) Ристо Бјелица, предсједник вучедолске општине.
- 2) Марно Бјелица, предсједник голијске општине.
- 3) Павле Гезовић, предсједник луковске општине.
- 4) Грујица Новаковић, предсједник никшићке општине (града).
- 5) Драгутин Никчевић, предсједник пјешивачке општине.
- 6) Владислав Костић, предсједник жупске општине.
- 7) Благота Мићуновић, предсједник рудинско-трепачке општине.

— — —

У међуратном периоду у никшићком срезу одиграле су се многе промјене. Народ је живио у доста тешким условима, па је наступила социјална диференцијација на богате и сиромашне, те су се на много мјеста испољиле класне супротности, посебно на релацији град—село. Сеоска и градска сиротиња је на представнике буржоазије гледала као на стварне експлоататоре, те је слој чиновништва и полицијског апарата као представника и бранитеља буржоаских режима, који су окарактерисани

као ненародни и експлоататорски, све више губио углед у народу, што се потврђивало на изборима, посебно на општинским који су одржани крајем новембра 1936. године. Без обзира на то што је КПЈ била малобројна и у строгој илегалности, и што није било организованих партијских организација до 1936. године на територији већег броја општина, њен углед у народу стално је растао, нарочито после 1936. године и непосредно пред априлски рат 1941. године.